

ÂŞIK ŞİİRİNDE AYAK VE RUHSATÎ'YLE FEHMÎ GÜR'ÜN ORTAK AYAKLI ŞİİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

Âşıklık geleneğinde, ayak sözü ile, dörtlüklerin son mısralarındaki kafiye kastedilir. Bu kafiye ise, genellikle ilk dörtlüğün ikinci mısrasında başlatılır. Şiiri meydana getiren dörtlüklerin ilk üç mısraları kendi aralarında kafiyelenirler. Halbuki ayak, bunlardan bağımsız olarak dördüncü mısralar arasında bir kafiye bütünlüğünü arz etmek durumundadır. Bir başka deyişle, âşık şiirleri iki çeşit kafiye sistemi ile vücuda getirilir. Birincisi; dörtlüklerde, ilk üç mısradan oluşan kafiyeler; ikincisi ise, dörtlüklerin son mısrasında ses birliği sağlama esasına dayalı olarak meydana getirilen kafiyeler. Bunlardan ilkinde **kafiye** veya **uyak**, ikincisine yani dörtlüklerin son mısralarında oluşturulan kafiyelere ise **ayak** denir.

Âşık şiirinde ayaklar, belirli fonksiyonları icra ederler. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Şiirin şekillenmesinde belirleyicilik vasfı vardır.
2. Bünyesinde ortak sesler bulundurmalarından dolayı şiirde ahenk sağlarlar.
3. Gerek ait olduğu dörtlükteki mısralar arasında gerekse şiirin tamamında dörtlükler arasında ilişki sergileyerek konu ve anlam bütünlüğünün oluşmasına yardımcı olurlar.
4. Karşılaşmalarda âşıkların sanat güçlerini sergilemesinde etkin rol oynarlar.
5. Şiirin sazla söylendiğinde, işlenen konuyla bağlantılı olarak yeni ezgilerin ve tavırların oluşmasını sağlarlar.

Diğer taraftan, Prof. Dr. Umay Günay, âşıklık geleneğinde önceden bilinen ayakları kullanan âşıkların birbirine benzeyen yeni şiirleri vücuda getirdiklerine dikkati çeker. “Ayrıca âşıklar kendi şiirlerini ve usta malı şiirleri ezberlerken, şiirin aslı ve tamamı yerine, ayağı, şiirin konusu ve nazım türünü ezberlemekte, gerektiği zaman şiirleri bu bilgilerle yeniden inşa edebilmektedirler.... Birbirlerinden habersiz iki âşık aynı ayak ve aynı konuda birbirine fevkalade yakın şiirler söyleyebilirler.”¹ Konuya, bu açıdan baktığımızda, ayakların âşıklık geleneğinde ne derece önemli rol oynadıklarını görürüz. Zaten, tevarüt dediğimiz şiirlerin ortaya çıkması da ortak ayak kullanma sebebine dayanır.

Ayak: Âşık şiirinde genellikle ilk dörtlüğün ikinci mısrasında başlatılan bütün dörtlüklerin son mısralarında mısranın tamamında aynen tekrarlanan

¹ Umay GÜNAY, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1992, s. 182.

sözlerle yahut yarım, tam, zengin hatta cinaslı kafiyeyle vücuda getirilen ve dörtlüklerin mihengi durumunda olan kafiye denir.

Ayak mısrasında kafiyeyle söz, çoğunlukla kafiye+redif şeklinde mısranın herhangi bir yerinde görülür. Nadiren de olsa mısra sonunda redif olmadan sadece kafiyeyle bulunduğu örnekler de yok değildir. Sözcüğü; Ispartalı Seyranî'nin Vak'a-i Hayriye Destanında böyle bir durumla karşılaşırız.

*Bir dasitan nakledeyim bu sene
Dehr-i dîn içinde ola **hikâyet**
Döndü lâtif devran her ehl-i dine
Hak Gani Mevlâ'dan lutf u **inayet**²*

Ayak mısralarında kafiye, mısranın genellikle ortasındadır. Ama mısranın başında veya sonunda da olabileceğini unutmamak gerekir. Sözcüğü şu örneklerde ayaklar mısranın başındadır.

*Şans atını sürdüm yola gitmedi
“**Deh**” demekten başka ne diyebildim
Aklım yetse ne ki gücüm yetmedi
“**Ah**” demekten başka ne diyebildim (İsmetî)*

Şu örneklerde de ayağı oluşturan kafiyeyle mısra sonunda görürüz:

*Bu dil mahşere dek olunmaz huşyâr
Peymane-i aşkın **mestanesidir**
Aşk oduna yanar eylemez izhar
Hakikat şem'inin **pervanesidir** (Erzurumlu emrah)*

Ayak mısralarında kafiye, daha ziyade mısranın ortasında bulunur. Kafiyeyle sonra gelen ve aynen tekrarlanan ek yahut kelimeler ise, rediftirler. İşte birkaç örnek:

*Ela gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim **güller** içinde
İncektir belin hilâldir kaşın
Selviye benzettim **dallar** içinde (Karacaoğlan)*

*Gönül bu aşk ile fani dünyada
Ölene dek böyle **gez** garip garip
Fikrin dümen olsun aklın deryada
Hicran deryasında **yüz** garip garip (Nihanî)*

Ayaklar, **kafiyeyle özelliğine göre** tek ayak ve döner ayak diye ikiye; **kafiye derecelerinin zorluğuna göre** ise geniş ayak, dar ayak ve kapanık ayak olmak üzere üçe ayrılır.

Âşık edebiyatının temsilcileri olan âşıklar, eserlerini ortaya korkunç, şüphesiz birtakım sebeplerden etkilenirler. Hasret, dert, gurbet, aşk, yalnızlık gibi hususlar etkileyici faktörlerin başında gelir. Diğer taraftan etkileşim, şiir tekniği

² M. Fuat KÖPRÜLÜ, *Türk Saz Şairleri*, C.II, İstanbul, 1940, s. 508.

açısından da kendisini gösterir. Bu da yukarıda sözünü ettiğimiz (ayak) vasıtasıyla olur.

Âşıklar genellikle kendisine ait orijinal ayakları kullanarak şiirlerini vücuda getirirler. Ne var ki, bazı âşıklar, zaman zaman çevresinde iz bırakmış yahut kendisinden önce yaşamış ünlü bir âşığın kullandığı ayağı alıp yeni bir şiir de söyleyebilir. Edebiyatımızda bu söylenmiş pek çok âşığa ait yüzlerce şiir vardır. hemen söyleyelim ki, kendisinden önce âşıkları en fazla etkileyen âşık, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Emrah, Sümmanî, Şenlik ve Ruhsatî'dir.

Biz de burada bir vesile ile Ruhsatî'nin Arapgirli Fehmi Gür'e olan etkisinden bahsedeceğiz.

Ruhsatî Sivaslı olup 1835-1911 yılları arasında yaşamış bir âşığımızdır. Mezarı, ömrünün büyük bölümünü geçirdiği Deliktaş'tadır. Deliktaş, Kangal'a bağlı bir köydür.

Ruhsatî, gerek kişiliği ve gerekse kuvvetli deyişleriyle çevresinde sevilmiş ve sayılmıştır. Sözgelisi; "çite kıyamaz" redifli şiirinde Darende, Sivas, Gürün, Hekimhan gibi yörelerde tanındığını ve sevildiğini ifade etmektedir.

Ruhsatî'den etkilenen âşıkların başında oğlu **Minhacî** gelir. Minhacî'den başka başta **Meslekî**, **Zakirî (Noksanî)**, **Emsalî** ve **Tabibî** olmak üzere **Bekir Kılıç**, **Dilhanî**, **Ehramî Fırakî**, **Gafilî Hamza**, **Sızırlı Hasan**, **Hitabî**, **Kelamî**, **Kenanî**, **Memiş Eroğlu**, **Muzaffer**, **Nedimî** ve **Zakirî** gibi âşıkları etkilemiştir. Hatta bu etkileşimden, edebiyatımızda ruhsatî kolu dediğimiz bir vücuda gelmiştir.

Çevresinde bu kadar iz bırakan Ruhsatî'nin aynı coğrafyada olan Arapgirli Fehmi Gür'ü etkilememesi düşünülemez. Meseleye bu açıdan baktığımızda, gerçekten de âşığımızın, Ruhsatî'den büyük oranda etkilendiğini görürüz. Değerli bilim adamı Yrd. Doç. Dr. Ramazan Çiftlikçi'nin, titiz bir çalışma sonucu yayımını sağladığı Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür adlı kitapta yer alan 150 şiirden 13'ü, Âşık Ruhsatî'nin kullandığı ayakla söylenmiştir.

Âşıklar, ustamalı deyişleri söylerken, daha çok çevresinde iz bırakmış âşıkların veya ustasının ya da kendisinden önce yaşamış meşhur halk şairlerinin deyişlerini de söylerler. Öyle an gelir ki, gençliğinden beri ustamalı söyleyen şair, zihninde yer eden sözleri ve kafiyeleri kendi şiirlerinde kullanmaya başlar

Fehmi Gür'ün şiirlerini incelediğimizde, onun hemen hemen aynı yörenin âşıklarından olan Ruhsatî'nin etkisinde kaldığını görürüz.

Ruhsatî ve Âşık Fehmî'de ortak ayaklar konusunu iki cephede ele alabiliriz. Bunlardan birincisi; kafiyesi ve redifi ortak olan ayaklar, ikincisi; kafiyeleri farklı redifleri ortak olan ayaklar.

İlk bölüme ait tespit edebildiğimiz dokuz şiirde ayaklar, her iki şairde de ilk dörtlüklerin ikinci dizesinde başlatılmıştır. Ayakların tamamı döner ayak olup kafiye+redif şeklindedirler. Şiirler aşk, din, sosyal hayat ve toplumda tipler konuludur. Sekiz şiir on bir, bir şiir de sekiz hecelidir.

Ruhsatî

Bir vakte erdi ki şimdi günümüz
Ayak belli değil **ser belli değil**
Bir gül-i ra'nâya olduk mübtelâ
Bülbül belli değil **har belli değil**
değil

(Şiir No: 181)³

Yine bahar geldi seller söküldü
Terk eyle harabı **gülşeni bülbül**
Ben de senin gibi âşıkım güle
Didemin yaşına **baksana bülbül**
bülbül

(Şiir No: 184)

Safadan el çekip cefaya taptım
İster ağlat ister **güldür efendim**
Kederden ruhuma türbeler yaptım
İster yaşat ister **öldür efendim**
(Şiir No: 219)

Evvel bahar yaz ayları doğunca
Benim gibi akar **seller sabahtan**
sabahtan
Kible tarafından Mekke'den beri
söyleyin
Bir haber getirir **yeller sabahtan**
(Şiir No: 250)

Gerek yatsın gerek dursun çalışsın
Günden güne artar **malı cömerdin**
Bir nan verse malik olur on nana
Elbet yeşil olur **alı cömerdin**
(Şiir No: 275)

Kıyafete bakıp çoban bellemen
Erkân da var iz'an da var **yol da var**
Bir tüccarım yeni bedesten açtım
Kutnuda var kumaş da var **şal da var**

Fehmi Gür

Zaman ahir zaman oldu dediler
Zarar belli değil **kâr belli değil**
Sonbahar yapraklar soldu dediler
Bahçe belli değil **bar belli**

(Şiir No: 52)⁴

Baharın son ayı açıldı günleri
Atasın kendini **meydana bülbül**
Soldu yayladaki nazlı sümbüller
Safalar veresin **gülşene**

(Şiir No: 54)

Boş bardak elimde karşına geldim
Kerem et susuzum **doldur efendim**
Kölenim reddetme kapından beni
Tükenmez gerisi **boldur efendim**
(Şiir No: 77)

Ne güzel devlettir dikkat eyleyin
Nasıl olur mor **sümbüller**
Sözünüze karşı bir şey

Elvan elvan kokar **güller sabahtan**
(Şiir No: 93)

Cömerdin nekesin vasfın söyleyim
Açılır cennette **gülü cömerdin**
Birer birer size beyan edeyim
Açıktır her daim **eli cömerdin**
(Şiir No: 101)

Ne kadar ürürse üredursunlar
Kervanlar geçecek doğru **yol da var**
İblisin yolunu soradursunlar
Şeytanların azdırdığı **kul da var**

³ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Doğan KAYA, **Âşık Ruhsatî**, Sivas, 1999.

⁴ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Ramazan ÇİFTLİKÇİ, **Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür, Hayatı Sanatı**, Malatya, (1997)Şiirlerinden Seçmeler,

(Şiir No: 328)

(Şiir No: 111)

Vaktimiz hünkârı Gazi Hamit Han
Nüfuzun artırsın **Rahman dediler**
Vezir vüzerasın ber-karar etsin
Kitabımız aziz **Kur'an dediler**
(Şiir No: 351)

*Amentü billahi demek ne demek
Allah'ı bir bilip **inan dediler**
Dünyaya verdiğin emek boş emek
Gaflet uykusundan **uyan dediler***
(Şiir No: 120)

Haber almayana anlatmak haber
Saatçilikten de gayet **zor imiş**
Kendi kusurunu bilmeyen adam
Kulağı işitmez gözü **kör imiş**
(Şiir No: 420)

*Zamanında bir damlacık su idim
Başıma gelecek haller **var imiş**
Rahme düşüp gündün güne büyüdüm
Yedi türlü geçit yollar **var imiş***
(Şiir No: 141)

Dünyanın temeli yitti
Geçinmesi **çetin oldu**
Fukaraya gün kalmadı
Mürtekipler **metin oldu**
(Şiir No: 431)

*Vah beni ömrüm vah beni
Dünya bana **zindan oldu**
Ezme bunca bırak beni
Benim halim **yaman oldu***
(Şiir No: 449)

Kafiyeleri farklı redifleri ortak olan ayaklar hakkında ise şunları söyleyebiliriz: Bu şiirler arasında kafiye birliği yoktur. Bunun yerine kişilerin üzerinde etkisi fazla olan ve redif olarak seçilen sözler seçilmiştir. Aslında bu hususu, ayak kavramının dışında telakki etmemiz gerekir. Fakat, aşıkların birbirlerini etkilemelerinde ayağın olduğu gibi alınmasının yanı sıra sadece redifin de alındığı sık görülen hususlardandır. Bu bakımdan aşağıda ilk dörtlüklerini aldığımız örnekleri buraya kaydetmekte sakınca görmedik.

Ruhsatî

Nasihatım budur sana bir öğüt
Sözünü bilmeyen **kuldan irak ol**
Yoklamadan geçme her bir dereyi
Dibi görünmeyen **gölden irak ol**

ol

(Şiir No: 183)

Fehmi Gür

*Nasihat edeyim sana ilk önce
Bir vefa bilmedik **yardan uzak ol**
Sonunda ellere olma eğlence
Dökme gözyaşını **zardan uzak***

(Şiir No: 53)

Billahi ağyara vermenem seni
Elimde bu kadar **mesnet var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya **kuvvet var iken**
(Şiir No: 256)

*Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü **ol Yaradan var iken**
Ben çok günahkârım **ol yardım eder**
İnanmış olduğum iman **var iken***
(Şiir No: 95)

Daha senden gayrı âşık mı yoktur

Bir güzelin aşkı düştü canıma

Nedir bu telaşın ey **deli gönül**
 Hele düşün devr-i Adem'den beri
 Neler gelmiş geçmiş say **deli gönül**
 (Şiir No: 189)

*Dayanır mı bu can **deli gönül***
Sevgi dolu damarlarda kanıma
*Geceli gündüzlü yan **deli gönül***
 (Şiir No: 56)

Billahi ağyara vermem seni
 Elimde bu kadar mesnet **var iken**
 Çevirir dört yanın hisar eylerim
 Bende ilm-i simya kuvvet **var iken**
 (Şiir No: 256)

Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
*Yeri göğü ol Yaradan **var iken***
Ben çok günahkârım ol yardım eder
*İnanmış olduğum iman **var iken***
 (Şiir No: 95)

Yar beni düşürdün dilden dillere
 İncitme sevdiğim gel yavaş yavaş
 Yönümü döndürdüm garip illere
 Göründü gözüme yol **yavaş yavaş**
 (Şiir No: 415)

Otur da karşıma çıkart kalemi
*Ben söyleyim sen de yaz **yavaş yavaş***
Başımızdan geçen derdi elemi
*Nokta noktasına düz **yavaş yavaş***
 (Şiir No: 139)

Er kalkan âşıklar menzile yetti
 Sen de tedarikin gör yavaş yavaş
 Geçti nevbaharım hazan erişti
 Yağar dört yanıma kar **yavaş yavaş**
 (Şiir No: 416)

x x x
 Benim biraz nekre kelâmlarımdan
 Darendeli ister çite kıyamaz
 Deliktaş'tan dahi isteyen çoktur
 Bir kalbur samana ota kıyamaz

Kendi içirimde neşterim benim
 Her kazada vardır isterim benim
 Sivas'tan da çoktur müşterim benim
 Bir kebab yedirip ete kıyamaz

Yaz geldi ortalık güllük gülistan
 Yine benim başım kurtulmaz yastan
 Mihrali Bey'e de yazdım bir destan
 İkrar verir amma ata kıyamaz

Nice Şirin geldi nice bir Ferhat
 Birisi dünyadan almamış murat
 Bazen Gürün'den de isterler ebyat
 Tazıya zağara ite kıyamaz

Bunca âşık şair geldi cihana
 RUHSATİ birine bulmaz bahane

Nice şî'rim gitti ol Hekimhan'a
Velâkin onlar da duta kıyamaz

Ruhsatî

Bir vakte erdi ki şimdi günümüz
Ayak belli değil **ser belli değil**
Bir gül-i ra'nâya olduk mübtelâ
Bülbül belli değil **har belli değil**
(Şiir No: 181)⁵

Yine bahar geldi seller söküldü
Terk eyle harabı **gülşeni bülbül**
Ben de senin gibi âşıkım güle
Didemin yaşına **baksana bülbül**
(Şiir No: 184)

Safadan el çekip cefaya taptım
İster ağlat ister **güldür efendim**
Kederden ruhuma türbeler yaptım
İster yaşat ister **öldür efendim**
(Şiir No: 219)

Evvel bahar yaz ayları doğunca
Benim gibi akar **seller sabahtan**
Kible tarafından Mekke'den beri
Bir haber getirir **yeller sabahtan**
(Şiir No: 250)

Gerek yatsın gerek dursun çalışsın
Günden güne artar **malı cömerdin**
Bir nan verse malik olur on nana
Elbet yeşil olur **alı cömerdin**
(Şiir No: 275)

Kıyafete bakıp çoban bellemen
Erkân da var iz'an da var **yol da var**
Bir tüccarım yeni bedesten açtım
Kutnuda var kumaş da var **şal da var**
(Şiir No: 328)

Vaktimiz hünkârı Gazi Hamit Han
Nüfuzun artırsın **Rahman dediler**
Vezir vüzerasın ber-karar etsin
Kitabımız aziz **Kur'an dediler**
(Şiir No: 351)

Fehmi Gür

Zaman ahir zaman oldu dediler
Zarar belli değil **kâr belli değil**
Sonbahar yapraklar soldu dediler
Bahçe belli değil **bar belli değil**
(Şiir No: 52)⁶

Baharın son ayı açıldı günleri
Atasın kendini **meydana bülbül**
Soldu yayladaki nazlı sümbüller
Safalar veresin **gülşene bülbül**
(Şiir No: 54)

Boş bardak elimde karşına geldim
Kerem et susuzum **doldur efendim**
Kölenim reddetme kapından beni
Tükenmez gerisi **boldur efendim**
(Şiir No: 77)

Ne güzel devlettir dikkat eyleyin
Nasıl olur mor **sümbüller sabahtan**
Sözünüze karşı bir şey söyleyin
Elvan elvan kokar **güller sabahtan**
(Şiir No: 93)

Cömerdin nekesin vasfın söyleyim
Açılır cennette **gülü cömerdin**
Birer birer size beyan edeyim
Açıktır her daim **eli cömerdin**
(Şiir No: 101)

Ne kadar ürürse üredursunlar
Kervanlar geçecek doğru **yol da var**
İblisin yolunu soradursunlar
Şeytanların azdırdığı **kul da var**
(Şiir No: 111)

Amentü billahi demek ne demek
Allah'ı bir bilip **inan dediler**
Dünyaya verdiği emek boş emek
Gaflet uykusundan **uyan dediler**
(Şiir No: 120)

⁵ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Doğan KAYA, **Âşık Ruhsatî**, Sivas, 1999.

⁶ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Ramazan ÇİFTLİKÇİ, **Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür, Hayatı Sanatı**, Malatya, (1997)Şiirlerinden Seçmeler,

Haber almayana anlatmak haber
Saatçilikten de gayet **zor imiş**
Kendi kusurunu bilmeyen adam
Kulağı işitmez gözü **kör imiş**
(Şiir No: 420)

.....
Dünyanın temeli yitti
Geçinmesi **çetin oldu**
Fukaraya gün kalmadı
Mürtekipler **metin oldu**
(Şiir No: 431)

*Zamanında bir damlacık su idim
Başıma gelecek haller **var imiş**
Rahme düşüp günden güne büyüdüm
Yedi türlü geçit yollar **var imiş**
(Şiir No: 141)*

*Vah beni ömrüm vah beni
Dünya bana **zindan oldu**
Ezme bunca bırak beni
Benim halim **yaman oldu**
(Şiir No: 449)*

Nasihatım budur sana bir öğüt
Sözünü bilmeyen **kuldan irak ol**
Yoklamadan geçme her bir dereyi
Dibi görünmeyen **gölden irak ol**
(Şiir No: 183)

.....
Billahi ağyara vermenem seni
Elimde bu kadar **mesnet var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya **kuvvet var iken**
(Şiir No: 256)

.....
Daha senden gayrı âşık mı yoktur
Nedir bu telaşın ey **deli gönül**
Hele düşün devr-i Adem'den beri
Neler gelmiş geçmiş say **deli gönül**
(Şiir No: 189)

.....
Billahi ağyara vermenem seni
Elimde bu kadar mesnet **var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya **kuvvet var iken**
(Şiir No: 256)

.....
Yar beni düşürdün dilden dillere
İncitme sevdiğim gel yavaş yavaş
Yönümü döndürdüm garip illere
Göründü gözüme yol **yavaş yavaş**
(Şiir No: 415)

Er kalkan âşıklar menzile yetti
Sen de tedarikin gör yavaş yavaş
Geçti nevbaharım hazan erişti
Yağar dört yanına kar **yavaş yavaş**
(Şiir No: 416)

*Nasihat edeyim sana ilk önce
Bir vefa bilmedik **yardan uzak ol**
Sonunda ellere olma eğlence
Dökme gözyaşını **zardan uzak ol**
(Şiir No: 53)*

*Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)*

*Bir güzelin aşkı düştü canıma
Dayanır mı bu can **deli gönül**
Sevgi dolu damarlarda kanıma
Geceli gündüzlü yan **deli gönül**
(Şiir No: 56)*

*Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)*

*Otur da karşıma çıkart kalemi
Ben söyleyim sen de yaz **yavaş yavaş**
Başımızdan geçen derdi elemi
Nokta noktasına düz **yavaş yavaş**
(Şiir No: 139)*